

56/37 Saffat Suresi

1. İlk üç ayette yemin edilen varlıkların melekler olduğu düşünülmektedir. Çünkü 164-166. ayetlerde sıra sıra dizilen ve tesbih edenlerin melekler olduğu açıklandığı gibi, 6-10 ayetlerde melekler âleminden bilgi almaya çalışan cinlerin defedilip sürüldüğü anlatılmaktadır. Üçüncü ayetteki zikri okuyanlarsa vahyi getirip peygamberlere ileten melekler olmalıdır. Çünkü Kadir 4 ve Nahl 2. ayetlere bakıldığında vahyi getiren tek bir melekten değil, meleklerden söz edilmektedir. Dolayısıyla bu sure, baştan sona müşriklerin melek ve cin inanışlarını eleştirmektedir (1-10 ve 161-182. ayetler). Dolayısıyla sure sanki En'am suresinin devamı gibidir. Allah ile cin ve melekler arasında soy bağı uyduran (149-159. ayetler; 6/Enam 100), melekleri şefaathçi kabul eden müşriklere (53/Necm 26-31), meleklerin kendilerini sıra sıra dizip cehenneme sevk edeceği hatırlatılmaktadır (bkz. 19-24. ayetler). Bu konunun baştan sona bu denli yoğun ele alınması nedeniyle surenin bir başka ismi, "Melaike Suresi"dir. 4 ve 5. ayetlerde "Sizin ilahınız, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi olan tek Allah'tır!" vurgusu da Allah'ın yarattığı kâinata hükümran olduğunu ve idaresini kimseye bırakmadığını dile getirerek müşriklerin aracı, şefaathçi tanrıları reddedilmektedir (22-37. ayetler). Ayrıca risalet ve ahireti inkâr etme gerekçelerine cevap verilmektedir (12-74. ayetler).

2. Sadece Güneş'in ve Ay'ın doğduğu yöne kendimizi şartladığımız için birden fazla doğu ifadesi bize garip gelmektedir. Bir sonraki ayette sayısız yıldızdan söz edildiğine bakılırsa doğuların ve batıların sayısını ancak Allah bilir. Ayrıca "Meşrikani ve meşarık" (iki doğu veya doğular) kelimeleri deyimsel olarak doğu batı arasını bütünüyle ifade eden kelimelerdir (Bkz. 43/Zuhruf 38. ayet).

3. Bu iki ayetin açıklaması için bkz. 72/Cinn 8; 67/Mülk 5.

4. Yüce topluluk diye çevirdiğimiz "mele-i âlâ" terkibinden meleklerin kastedildiği düşünülmektedir (Bkz. 38/Sâd 69).

5. Bu soru zalim müşriklere bir tehdittir.

6. Allah katında kendilerine yardım edeceğini sandıkları şefaathçi tanrılar yok olmuştur. Kendilerine o batıl inançları hatırlatılmaktadır.

7. Hasan-ı Basrî ve Kelbî'ye göre sağ yanlısı olmak, hayır ve iyilik yanlısı olmak anlamına gelmektedir. Cümleyi söyleyenler müşrikler, devamında gelen cevaplarsa onların zalim önderlerine aittir (Maverdî, *en-Nüket*; Buharî, Tefsir 37).

8. Halis kul, Allah'ın halis dinine tabi olan kullardır (Bkz 37/Saffat 74). Allah'a halis kul olanların, kâfir cinlerin lideri kabul edilen İblis'ten bile korkmasına gerek yoktur (38/Sâd 83; 15/Hicr 40, 42).

9. 16 ve 17. ayetlerde dile getirilen müşriklerin sorularına cevap olarak bu cehennem sahnesi örnek verilmektedir.

10. Bu sorunun geçtiği bağlam dikkate alındığında, söz konusu adamın cehennemde ortasında bulunduğunu işaretlemek için bir dikkat çekme sorusu olduğunu düşünüyoruz.

11. “Şevben” kelimesi sıvıyı karıştırmak ve birilerini aldatmak anlamına gelmektedir. Türkçeye geçen “şaibe” kelimesi de bunun bir türevidir. “Hamîm” kelimesi ise sıcak su demektir. Ateşli bir hastalık anlamında kullanılan ‘Humma’ kelimesi de bununla aynı köktendir. Dolayısıyla verilen mesaj, susuzluktan kurtulmak için suya koşarlar fakat içtiklerinde hararetlerini artıracak türden yakıcı bir sıvı olduğunu anlarlar.

12. İhlâs kelimesi, samimiyet anlamına geldiği gibi, bir şeyi saflaştırmak, arındırmak anlamlarına da gelmektedir. Bu ayette “halis kullar” yerine “ihlâsa erdirilen kullar” ifadesi kullanılmıştır. Allah’ın halis dinine (vahyine) tabi olan müminleri kastetmektedir. Ancak, onlar ihlâsa kendi iradeleriyle ermiş olsalar bile, dini gönderen Allah olduğu için O’nun müdahalesini belirtmek amacıyla geçişli bir ifade tercih edilmiştir. Bundan sonra gelen her kıssa bu ayetin açılımıdır ve hepsinin sonunda “Muhsinleri böyle ödüllendiririz.” ifadesinin yer alması da söz konusu peygamberler aracılığıyla gönderilen vahiy sayesinde insanların ihlâsa erdirildiğini anlatmış olmaktadır.

13. Surede anlatılan bütün peygamber kıssalarından sonra tekrarlanan muhsinler ve ödülleri altı çizildiğine göre söz konusu peygamberlerin muhsinlerin numunesi olduğu açıktır. Daha sonra kavramlaşan bu kelimenin anlamı, iyilikten yana olanlar ve önceki paragraftan da anlaşılacağı üzere Allah’a halis kul olmaya çalışan kimseler demektir. Ancak o dönemde anlamı henüz netleşmediği ve kimlerin kastedildiği yeterince açık olmadığı için muhsinlerin niteliği bu sureden sonra inen 31/Lokman 3-5. ayetlerde anlatılmakta, bir sonraki paragrafta da Hz. Lokman’ın (as) dilinden örneklendirilmektedir (31/Lokman 12-19).

14. Bu ayet İbrahim milleti deyiminin kökenine işaret etmektedir. O da Nuh’un (as) milletindendi. Millet kelimesinin tamamen dini içerikli bir kelime olduğunu ve aynı dine tabi olan topluluk anlamında kavramlaştığını görüyoruz (2/Bakara 120).

15. Kur’an’da akletme, akıl yürütme ve akli kullanma gibi fonksiyonel ifadeler kullanılırken, akıl kelimesi bir isim olarak kullanılmamakta, bunun yerine kalp kelimesi kullanılmaktadır. Bu itibarla “selim kalbi”, “salim akıl” yani şirk, şüphe ve benzeri kötülüklerden korunmuş akıl veya kalp olarak anlamak mümkündür (Zemahşerî, *Keşşaf*; Maverdî, *en-Nüket*).

16. Kanaatimizce Hz. İbrahim’in puta tapan kavmiyle tartıştıktan sonra onlara söz anlatamadığını düşünerek göğe baktığına ve çaresizliğini dile getirdiğine işaret edilmektedir (Maverdî, *en-Nüket*). Çoğu tefsirci uzun süren hastalık anlamına gelen “sakîm” kelimesini hummaya yorumladıkları için Hz. İbrahim’in yıldızlara bakışını aşırı şekilde yorumlamışlardır. Putperestleri aldatmak için hasta olduğunu ve bunun sebebinin de yıldızlar olduğunu ima ettiği yönünde değerlendirerek Hz. İbrahim’in yalan söylediği gibi değerlendirmeler yapmışlardır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Bu tür mevzu haberlerin muharref Yahudi kültürüne dayandığını düşünüyoruz. Çünkü Hz İbrahim’in üç defa yalan söylediğine dair rivayetler İsrailiyata dayanmaktadır (Buharî, Tefsir 17/5; Müslim, İman 327; Tirmizî, Kıyamet 10; Tevrat, Tekvin 12/ 11-19).

17. “Halîm” Allah’ın sıfat isimlerinden biri olup kulları için de kullanılmaktadır. Akıllı uslu, yumuşak huylu ve ağırbaşlı anlamlarına gelir (Geniş bilgi için bkz. 35/Fatır 41).

18. Kurban edilenin, Hz. İbrahim’in büyük oğlu Hz. İsmail olduğuna dair yaygın kanaat, çok güçlü delillere dayanmaktadır. Özellikle kurbanlıktan bahsedildikten sonra 112. ayette Hz. İshak’tan ayrıca bahsedilmesi ve Hz. Muhammed’in (s) “Ben iki kurbanlığın

oğluyum.” buyurmasına dayanarak kurbanlık olanın Hz. İsmail olduğuna hükmetmişlerdir (Zemahşerî, *Keşşaf*; Razi, *Mefatihü'l-Gayb*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Ayrıca 113. ayete bakılırsa bu yorum, son derece tutarlı görünmektedir. Buna karşın, kurban edilenin Hz. İshak olduğunu dile getiren Tevrat'taki bilgiler çelişkiler barındırmaktadır. Çünkü hem ilk oğlun İsmail olduğu söylenirken hem de biricik oğul İshak'ın kurban edildiğinden söz edilmektedir (Tevrat, Tekvin, 16/ 1-3, 11, 16; 17/ 15-25; 21/ 5; 22/ 1, 2). Yahudilerin böyle bir iddiada bulunmasından daha da tutarsız olanı, bazı İslam âlimlerinin Hz. İshak olduğu iddiasını savunur bir pozisyona düşmüş olmasıdır (Taberî, *Camî'u'l-Beyan*). İbn Kesir'e göre bu düşünceler, Ka'bu'l-Ahbar'dan gelen İsrailiyat rivayetlerine dayanmaktadır (*Tefsir*; Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca kurbanlığın Hz. İsmail olduğunu savunan bazı ünlü tefsirci isimlerinin diğer listeye eklenmiş olması, kasıtlı tutumları göstermesi bakımından önemlidir (Mevdudî, *Tefhim*).

19. 110. Ayette tekrarlanan bu cümle, satır arasında açıklama olarak gelen ara cümlesidir. Çünkü evladını kurban etmek üzere olan Hz. İbrahim'i durdurmak için ilahî sada gelmeye başladığı anda kurbanlık koçun da fiilen önüne getirilip gösterildiği anda dillendirilen bir ifade gibidir.

20. Buradaki zamirin Hz. İshak'tan önce bahsedilen oğula (Hz. İsmail'e) işaret ettiğini düşünüyoruz. Çünkü yukarıda kurbanlık evlattan uzun uzun bahsettikten sonra İshak'tan ayrıca bahsedilmesi dikkat çekicidir. Dahası 113. ayette İshak peygamberle birlikte zikredilen peygamber, İbrahim değil, İsmail olabilir. Çünkü İshak'ın soyundan gelenlerin İbrahim soyundan gelmesi doğal olduğu için her ikisinin neslinden ayrı ayrı bahsedilmesi gereksizdir. Dolayısıyla İbrahim'in iki koldan gelen zürriyetini açıklamış olmaktadır (Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Her iki nesilde de muhsin ve zalimlerin bulunduğu yönündeki açıklama, kendilerini Allah'ın oğulları sayarak, doğuştan ayrıcalıklı olduklarını kabul eden İsrailoğullarına da, İbrahim yolunda olduklarına inanan Mekkeli müşriklere de ciddi bir eleştiridir.

21. İlyas hakkında açıklama için bkz. 6/Enam 85.

22. “Baal” İlyas Peygamber döneminde Suriye ve çevresinde yaygın olan bir put/tanrı ismidir. O dönemde her şehrin bir Baali vardı. Ayrıca şu anda Filistin'de, “Baalbek” (Baal-ü Bekke), adıyla anılan ve (Bekke'nin Baal'i) anlamına gelen bir şehir mevcuttur (Zemahşerî, *Keşşaf*; Meverdî, *en-Nüket*; Mevdudî, *Tefhim*). “Baal-Tisor” da “Tarsus'un Baali” demekti ki bu isim bugün Batılıların kültüründe Baltazar adıyla yaşamaktadır. Kur'an'ın Mekke kelimesine “Bekke” dediğine bakılarak (3/Al-i İmran 96) Mekke ile bu isim arasında bir benzerlik kurulabilir.

23. İnkârcıların helak olup anında öldüğüne işaret edilmektedir.

24. Halis kul, Allah'ın halis dinine tabi olan gerçek kuldur (Bkz. 74. ayet). Allah'a halis kul olanların, kâfir cinlerin lideri kabul edilen İblis'ten bile korkmasına gerek yoktur (38/ Sâd 83; 15/Hicr 40, 42).

25. İlyas Peygamber hakkında bkz. 6/Enam 85. ayet. “İlyas” kelimesinin “İlyasîn” şeklinde kullanılması tartışma konusudur. Kelimenin sonundaki “Ya ve Nun” harflerini zait kabul ederek İlyas kelimesinin farklı bir okunuş biçimi olduğunu ve sadece İlyas Peygamber'in (as) kastedildiğini söyleyenler çoğunluktadır. 95/Tin 2 ayetinde “Sina” kelimesinin “Sinîn” şeklinde ifade edilmesini de buna delil getirmektedirler. Ancak sonundaki ekten dolayı kelimeyi çoğul kabul ederek Hz. İlyas ile birlikte ona tabi

olanların kastedildiğini söyleyenler de mevcuttur (Zemahşerî, *Keşşaf*; Taberî, *Camîu'l-Beyan*). Bu yorum İlyas gibi davarananlara selam olsun şeklinde bütün müminlere bir mesaj olabilir. Buraya kadar zikredilen bütün peygamberlerden sonra selam cümlesi eklendiği halde bundan sonra anlatılan Hz. Lût ve Yunus kıssalarından sonra aynı cümle dile getirilmemiştir. İlyas Peygamber'den sonra anılan bütün peygamberlere, 181. ayette olduğu gibi topluca selam edilmektedir.

26. İlyas hakkında açıklama için bkz. 130. ayet; ayrıca Mevdudî, *Tefhim*.

27. "Yaktin" türü bitkilerin muz vb. geniş yapraklı bodur bitkileri, kabak ve karpuz gibi yatay büyüyen ve asma olabilen mevsimlik bitkileri ifade ettiği sanılmaktadır (Zemahşerî, *Keşşaf*).

28. Âlûsî'nin Tevrat'tan aktardığı bilgilere göre Hz. Yunus'un gönderildiği şehir, bugünkü Irak sınırları içinde kalıntıları bulunan Ninova şehridir (*Ruhu'l-Maanî*). Aynı bilgilere Hamdi Yazır ve Mevdudî de eserlerinde yer vermektedir (*Hak Dini*; *Tefhim*).

29. Bu ayetin çevirilerinde "Veled" fiili genelde 'doğurdu' şeklinde çevrilmiştir. Oysa fiil müzekkerdir ve Kur'an'ı-Kerim de müşriklerin Allah hakkındaki iddialarını "doğurmak" şeklinde değil, genellikle "çocuk edinmek" şeklinde dile getirmektedir (10/Yunus 68; 17/İsra 40; 18/Kehf 4; 23/Müminun 91; 43/Zuhruf 16; 21/Enbiya 26; 72/Cin 3).

30. Müşriklerin melekleri Allah'ın kızları kabul etmelerinden ve meleklerin de gizli varlıklar olmasından hareketle melekleri cin olarak değerlendirenler olmuştur. Cinleri de oğul kabul etmişlerdir (Buharî, Tefsir 37). Mecusîlerin Allah ile şeytan arasında kardeşlik iddiasında bulduklarına dair yorumlar da mevcuttur (Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atıye, *el-Muharrer*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Fakat cinlerle melekler arasında fark gören genel yaklaşım dikkate alınır ve 149. ayetten itibaren bütünlük içinde değerlendirilirse müşriklerin cinleri Allah'ın oğulları kabul ettiklerine dair görüşün isabeti anlaşılabilir (Mevdudî, *Tefhim*). Ayrıca müşriklerin melekleri gökte, cinleri yerde tasavvur etmelerinden hareketle kızları Allah'a, oğulları kendilerine ayırdıkları yönünde eleştiriler yöneltilmektedir (37/Saffat 149-153; 43/Zuhruf 16; 68/Kalem 2; 34/Sebe 12-14).

31. Bu ayetin açıklaması için bkz. 74. ayet.

32. Bu üç ayetteki ifadelerin, müminlere mi, yoksa meleklerle mi ait olduğu ihtilafıdır. Bir önceki ayetten hareketle değerlendirilirse müminlerin sözü olduğu düşünülebilir (Maverdî, *en-Nüket*). 149-159. ayetler arasında konu edilen melekler söz konusu edilirse onların sözü olarak değerlendirilebilir. Müşriklere meleklerin diliyle cevap verilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetlerin zahiri ve geçtiği bağlam, meleklerle ait bir ifade olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca surenin ilk ayetlerinde tasvir edilen ve saf saf dizildiklerinden bahsedilen meleklerle ilgili bir açıklama olarak da değerlendirilebilir. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44.

33. Bu ifadeler Allah'ın bütün peygamberlere yardım ettiği gibi Hz. Muhammed (s) ve ümmetine de yardım edeceğini vaadeden açık bir ilkeyi ortaya koymaktadır. Yalanlanan ve baskı altına alınmaya çalışılan Peygamberimize (s) ve arkadaşlarına, dolayısıyla ümmetine sabır öğütlenmekte ve ümit muştuları sunulmaktadır (170-179. ayetler; ayrıca bu sureden sonra inen 31/Lokman ve 34/Sebe surelerinde bu vaadler daha ayrıntılı olarak dile getirilmektedir). Bu vaadedilen yardım ve zaferler, çok geçmeden

gerçekleşmeye başlamış, inkârcılar da bunun gerçek olduğunu görmüşlerdir
(Mevdudî, *Tefhim*).